

הספד לאריאל

נשיא ביהמ"ש העליון השופט מאיר שמגר, דברים במלאת שלושים לפטירה.

ל מדינת-ישראל אבד אחד הבכירים והטובים במשפטניה; כדרכיו וכעלילותיו שפטוהו, ועלילות רבות והישגים לרוב עוד נועדו לו.

לאקדמיה אבד מלומד חכם, שנון, יוצר וגלוי-לב; תלמיד-חכם במלוא מובנו ועומקו של מושג זה. לדבים – ובתוכם לי עצמי – אבד חבר אמיתי ונאמן. אדם נפלא, והדגש מושם בכל אחת משתי המילים הללו בנפרד.

אריאל ז"ל היה בן הארץ הזו, שגדל לתוך קורות המדינה, בעיותיה, מגוון המאבקים המתחוללים בה, המחלוקות הניטשות בה והשעות היפות שלה; כמי שגדל בבית שהיתה בו מודעות ופעילות פוליטיות, לא היה זר מנערותו למכלול השאלות הגורליות המלוות את צעדינו ולא מנע עצמו מגיבוש עמדות והשקפות עצמאיות ואף ייחודיות, שהיו ביטוי להתמודדותו עם קושיות שביקש לתת להן פתרון. הוא לא קיבל מוסכמות פוליטיות ללא מחשבה וסינון, וחיפש אחר פתרונות שיעמדו במבחן ההיגיון והמציאות, כפי שראה אותה. הערכתו היתה מפוכחת; הוא לא היה תמים, ונמנה עם אלה המבינים דברים מבין השורות ורואים את האמת גם כאשר מבקשים להחביאה או להסתירה.

כדיקאן היה נמרץ, יעיל ופעיל, ולא תחם את עצמו למסגרת של הפעילות הקיימת, אלא חיפש ללא הפסק מסלולים חדשים, חידושי שיטה ודרך, שיצעידו את הפקולטה להישגים חדשים. כמי שלמד בה וסיים בה את לימודיו, הכיר את הפקולטה לפני ולפנים והבין את המערכות הפנימיות שבאוניברסיטה, מערכות תרתי משמע, בכל מובנן וצורתן.

הוא חיפש ומצא מסלולי לימודים חדשים, לדוגמה, כאשר פיתח, יחד עם פרופסור רות בן-ישראל, את המסלול של לימודי השפיטה. לראשונה נהפכו הנושאים המכשירים לשפיטה ומלווים אותה לתוכנית לימודים שיטתית ומקיפה, ונסללה בכך הדרך להפיכת רעיונות ונסיונות פזורים לתורה מגובשת, שניתן להוסיף עליה, לבנות ולשכלל.

הוא היה המבצע של אחד המפעלים החשובים בתחום המחקר העיוני ושל הפיכתו לשימושי לציבור המשפטנים כולו; כוונתי לכך שפתח בפרסומי ספר השנה של המשפט בישראל, בצורה המקובלת בארצות רבות, וזאת לראשונה בשנת התשנ"א. כפי שהבהיר השנתון התאפשר עתה מבט מקיף ומסכם על ההתפתחויות במשפט שחלו בתקופה הנסקרת. הרי העיון בפסק־דין בודד אינו דומה לבחינתה הרחבה של ההלכה במסגרת העיונית. בסקירות שנכללו בשנתון, ואשר התייחסו לכל ענפי המשפט, הובאה נקודת־מבט כוללת, המשלבת את חידושי המשפט של השנה במסגרת העיונית הרחבה יותר. מבחינת הזיקה בין פסקי־הדין, החקיקה והפרשנות המלווה אותם, נוצר היזון חוזר, שתועלתו המעשית רבה לכל העוסקים במשפט היודעים ורוצים לעשות שימוש בכלי חדש זה שאריאל ז"ל יצר, קידם וטיפח.

בכך המשיך את הקו שהתווה כראש־מכון ההשתלמויות, כאשר ארגן השתלמויות לרוב, המספקות לציבור עורכי־הדין צורך מקצועי וחיוני, ועשה זאת בהצלחה מרובה ובכישרון רב.

הוא עצמו לא הסתפק ביוזמה ובעריכה של ספר השנה, אלא גם כתב על דיני המשפחה והירושה בשנה הנסקרת. נושא זה היה אחד ממוקדי העיסוק האקדמי שלו, בעיקר בחיבור ספריו הבהירים, המקיפים והמנחים, "יחסי ממון בין בני זוג", ו"דיני המשפחה בישראל – בין קודש לחול", והמאמרים לרוב שפורסמו בישראל ובחוץ־לארץ. הידע הרב שלו בא לידי ביטוי ברור ומשמעותי גם בחלקו בוועדת השופט המנוח אלישע שיינבוים ז"ל, שדנה בדיני המשפחה.

הוא לא הצטמצם בתחום דיני המשפחה, אלא כתב ולימד בתחומי המשפט הציבורי והמשפט האזרחי; אך דיני המשפחה עניינהו במיוחד, ובהם באה לידי ביטוי המזיגה המופלאה והייחודית של השקפה דתית עמוקה עם הבנה מפוכחת של מה שהתהווה במדינה; הוא פסל כל כפייה, וביקש למזג לתוך כל נושא הנוגע בבעיות של יחסי הדת והמדינה את המגמה להקיף את הרבים על־ידי גישה פתוחה ונאורה, המקנה ערכים בלי לכפותם.

אלה הם דבריו בפתח ספרו על דיני המשפחה בישראל, בהם הוא מחייב איזון עדין וגישה אינטגרטיבית:

במישר ההסדרים הפרטניים נדרש דווקא בשיטה משפטית כשלנו היבט משולב, החותר לפתרון סכסוכים בענייני משפחה בגישה אינטגרטיבית. ההתמודדות חייבת להיות אחידה ושיטתית; לא רק בהתבוננות העיונית, אלא בהסדרים המשפטיים העקרוניים כמו גם בפתרון הסכסוכים הפרטניים.

מן המערכת השיפוטית נדרשת גישה משפטית, המחויבת לאיזון עדין בין איפוק שיפוטי למעורבות. חלק מן ה"תפריט" המוצע לשיטה המשפטית בספר זה הולך בעקבות סימני דרך, ששיטות משפטיות אחרות בעולם מתוות לנו. חלק אחר מן ה"תפריט" מורכב ממתכונים ישראליים מקוריים. אדמת הטרשים החברתית ונוף הסלעים המשפטי מחייבים את המשפטן הישראלי, כמו גם את החוקר החברתי, לעבוד בכלים מיוחדים לשם פריצת דרכים חדשות; אלו יוכלו לשמש את החברה הישראלית בעתיד הנראה לעין. אסור להמתין לפתרון כולל. המצוקה הקיימת מחייבת מיצוי כל הפתרונות האפשריים במקום שניתן למוצאם. אין מנוס מתיקוני ביניים של ליקויי השיטה, פגמיה ופגיעיה להקלת מצוקות היחיד והמשפחה.

ביפי ביטוי והצגת נושא שיטתית ובהירה מצטיין המאמר על המונח "יהודית-דמוקרטית", הפותח בשיר של יהודה עמיחי:

"ארץ מסוכנת. ארץ מלאת חפצים חשודים
ובני-אדם ממלכדים. והכל עלול להיות
התחלה של דת חדשה: כל לדה, כל מות,
כל שרפת קוצים בשדה, כל עשן.
אפלו האוהבים חיבים להזהר במעשיהם ובדבורם
ידיים מושטות לחבוק, לחש בחצות
בכי במסתרים, מבט למרחקים, ירידה
במדרגות בשמלה לבנה. כל אלה התחלה של דת חדשה.
אפילו צפרי הנדוד יודעות זאת,

כשהן באות באביב ובסתו ולא נשארות
כמו אלהי הארץ שאף הם לא נשארו.
ומי שאומר כאן יהיה הוא נביא זעם...
ומצבות זכרון, מנחות בכל, כמו משקלות
כדי שתולדות הארץ לא יעופו ברוח, כנירות."

השיר "ארץ מסוכנת" מתאר את הבעייתיות של המציאות שהציבור במדינת-ישראל שרוי בה, והוא הולם את הלבטים שהחברה הישראלית נתונה בהם. הוא מדבר על האינטנסיביות של כל פעולה, על העוצמה של כל ויכוח ועל הריכוז של כל מהלך וכל מעשה בארץ-ישראל ובמדינת-ישראל.

ריכוז ועוצמה אלה אינם מניחים לשום עניין להיותו במסגרת של טריוויאליזציה של החיים. אין שום דבר פשוט ותמים. "הכל עלול להיות התחלה של דת חדשה"; כל עניין נידון בהקשר סימבולי; כל דבר תופח מייד לממדים היסטוריים; הדברים מועצמים וזוכים בממדים עקרוניים החורגים מעל ומעבר לאותו מעשה או לאותה הכרעה שבין ראובן ושמעון.

אין פלא איפוא שהארץ היא "מלאת חפצים חשודים ובני אדם ממולכדים". כל ויכוח עולה מייד לטונים עקרוניים; כל סוגיה, שתעבור במקום אחר ללא תשומת-לב מיוחדת, עלולה להצית תבערה; אפילו ויכוח היסטורי עשוי, לעיתים קרובות, להתסיס, כאילו היה נוכחות חיה וקרובה.

מהו הבסיס המאחד את האוכלוסייה בישראל? מהו המכנה-המשותף המאגד את יושבי "הארץ המסוכנת"? בעיני המשורר, תודעת הזיכרון ומצבות זיכרון הן המחזיקות את תולדות הארץ כדי ש"לא יעופו ברוח, כנירות". ההיסטוריה הקרובה והרחוקה היא המשקולת הכבדה: היא המחזיקה את הדברים יחד, ובעת ובעונה אחת גם מכבידה עליהם בכובד משאה. וזאת השניות שאנו נתונים בתוכה.

לצד האמת העמוקה והכוח הלירי והתיאורי של עמיחי, הובאה כאן תוספת הפרשנות החכמה והמפוכחת בנוסחה ובשיטותיה של אריאל ז"ל. אגב עולה כאן כי נפשו נקשרה גם לשירה, כמי שנושא עימו

תרבות רחבה וצופה בהוויה במבט מעמיק ורחב (וראו גם את ציטוטו מגרסיה מרקס בפתח ספרו על דיני המשפחה).

מתוך סבך האפיונים הנורמטיביים והטענות בדבר ערכים מתנגשים, הציב תבנית של סימביוזה המאפשרת איזון והשלמה הדדית בין הנורמות. הוא התווה קווי-מעשה המאפשרים סינתיזה ומכנה-משותף, להבדיל מן הגישות הבוטות שאינן רואות לנכון לצמצם תחומי מחלוקת ולמנוע השתלטות ללא צורך וללא הצדקה של נורמה אחת על רעותה.

הוא הטיף לריסון ולחיפוש דרכי קיום זה לצד זה ותוך השלמה של היסוד האחד על-ידי האחר.

הוא היה דוגמה יפה לגישה סובלנית, פתוחה, המבקשת לקרב קצוות, במקום להובילן להתנגשות.

בוועדת החקירה התברכתי בשני חברים לוועדה שיצרו עימי שותפות-אמת במחשבה ובהחלטה: אריאל ז"ל היה חרוץ, שקדן, נושא בעול ללא ליאות למרות התנאים הקשים שנוצרו עקב המחלה. הוא גילה אומץ-לב למופת וחוזק נפשי רב בהתמודדות בעת ובעונה אחת עם חובותיו בוועדה וסבלו האישי-הפיסי. היה ניתן להישען על תבונתו ועצתו הטובה. אהבתי את אוירת הרעות שנוצרה בין שלושתנו.

אריאל ז"ל היה גאה מאוד במשפחתו, שתמכה בו לכל אורך דרכו הקשה. הוא סיפר על התמיכה האדירה של מרים והבנים ועל הישגיהם בכל תחום. אני מאחל לבנים שיהיו כעץ השתול על פלגי מים, כאשר פלגי המים הם המורשת והזיכרון היפים שילוו אותם תמיד.

חבל על דאבדין. יהא זכרו ברוך.